

prijelazu iz I. u II. stoljeće, predstavljaju veoma važan prijelazni stadij u razvijanju crkvene službe. Autor analizira lik prezbitera, episkopa i dijakona prema Pastoralnim poslanicama te odnos između prezbitera i episkopa. Premda se s jedne strane može na temelju past. poslanica službe prezbitera i episkopa poistovjetiti — kao što to mnogi čine — (jedan i drugi trebaju biti čudoredno uzorni, suzdržljivi, muževi jedne žene, imati urednu obitelj; jedan i drugi predsjedavaju u crkvenoj zajednici, poučavaju), ipak među njima postoji stanovita razlika koja se daje nazreti iz Past. poslanica:

1. ono što se od episkoposa zahtijeva usmjereno je k upravljanju a ono što se od prezbitera zahtijeva usmjereno je k naučavanju; 2. *episkopé* je nešto za čime je dobro težiti (1 Tim 3, 1), a prezbitera treba jednostavno postaviti (Tit 1,5), 3. prezbitere i diakone treba prije postavljanja u službu ispitati a za episkope nije to nigdje rečeno.

U *petom* poglavlju obrađuje *Zollitsch* službu prezbitera prema rano-kršćanskim spisima (Ignacijeve poslanice, poslanice Polikarpa), a u *šestom* poglavlju obrađuje ono postupno sve jasnije razlikovanje *prezbitarata* od *episkopata* što se daje nazreti iz spisa Ireneja Lionskog, Papije Hijerapoljskog, Klementa Aleksandrijskog i Hipolita Rimskog. Taj je razvoj veoma raznovrstan kao što su raznovrsne i kršćanske zajednice (Mala Azija, Palestina, Rim). U Rimu je veoma nazočan kolegijalitet episkopa, prezbitera i diakona (slično i u Filipima i u Smirni). Položaj episkopa je veoma jasno označen u Smirni, a episkopat kao takav veoma naglašen u Filipima. Polikarpovo je shvaćanje episkopa, prezbitera i diakona veoma blisko onome iz Past. Za daljnji razvoj prezbitarata i episkopata veoma je važan Irenej, koji je most između Istoka i Zapada: rođen na Istoku (učenic Polikarpov), živi na Zapadu (u Lionu). Bio je prezbiter i kasnije episkop u Lionu. Zato veoma važan svjedok za shvaćanje pojma prezbitera i episkopa u 2. stoljeću. Pošto je autor obradio Irenejevu terminologiju obrađuje terminologiju episko-

pa i prezbitera kod Papije, Klementa Aleksandrijskog i Hipolita Rimskog.

U *sedmom* poglavlju, zaključnom, obrađuje sustavno na temelju dosadašnjih podataka službu prezbitera (voditi zajednicu, naviještati evanđelje i dijeliti sakramente). Te podatke i razmišljanja na temelju tih podataka uspoređuje autor s izričajima II vatikanskog sabora.

Knjiga je pisana veoma stručno, Obiluje mnogim ukazivanjima na ostalu stručnu literaturu i omogućuje čitaocu prodrijeti u značenje prezbiterske službe. Preporučujemo je marljivim čitaocima.

Adalbert Rebić

*E. H. Weber. O, P., DIALOGUE ET DISSENSIONS ENTRE SAINT BONAVENTURE ET SAINT THOMAS D'AQUIN A PARIS 1252—1273* (Dijalog i razilaženja između sv. Bonaventura i sv. Tome Akvinskog u Parizu 1252—1273), Paris, 1974, éd. J. Vrin.

Cilj Weberova istraživanja je da prikaže Bonaventuru i Tomu kao dvije vodeće ličnosti u previranjima trinaestog stoljeća, ali ih gleda i kao ljude izrasle iz svog vremena, naglašava postojanje dijaloga i pokušava rasvijetliti uzroke njihova razilaženja.

Razdoblje druge polovice trinaestog stoljeća je već poznato kao vrijeme svojevrstne revolucije u filozofiji i teologiji a može se reći i u nauci općenito. Sukobila se je u stvari platonističko-augustinijanska misao s novom strujom koja se je nadahnjivala na postavkama Aristotelova naučavanja.

Dobro je potsjetiti na činjenicu da je Sv. Augustin u ranoj skolastici bio potpuno neprikosnoveni autoritet. Tako je i Petar Lombardi među teolozima u čijim djelima je Sv. Augustin najviše citirani izvor. Lombardijeva Knjiga Sentencija je dugo ostala kao predmet komentiranja i nije bilo teologa koji ju je mogao zaobići. Nije dakle nikakvo čudo da su i Bonaventura i Toma, svaki na svoj način, pisali komentare na Sentencije. Sam sv. Augustin nije izradio jedan zaokruženi teološki sistem, to u njegov vrijeme nije ni bilo moguće, ali on ipak daje vrlo karakteristične smjernice istraživanja. Glavne principe Augu-

stinove metode može se izraziti na slijedeći način: Jedinstvo filozofije i teologije, prednost Platona pred Aristotelom, »Bonum« je prije »Verum« a mistika ima prednost pred spoznajom.

U razdoblju između 1268 — 1273, uz Bonaventuru i Tomu dolazi do izražaja još jedna ličnost na pariškom sveučilištu i to Siger od Brabanta. On naučava filozofiju na fakultetu Znanosti.

Bonaventura okuplja oko sebe većinu i pretstavlja tradicionalnu teologiju augustinovskog smjera. Zaslugom Bonaventure studij je u Franjevačkom redu dobio pravo mjesto i franjevci dobivaju katedre u tadašnjim kulturnim središtima iako cijela franjevačka škola ostaje vjerna nadahnuću Sv. Franje čija misao je uvijek polazila od Biblije i događaja u povijesti spasenja a ne od filozofskih postavki. Sve je to doprinjelo zaoštavanju borbe protiv Sigera od Brabanta koji se u svojoj izrazito racionalističkoj filozofiji oslanja na Aristotela i arapske mislioce.

Toma se otvara novom duhu i ne boji se razuma, »Verum« dobiva u znanstvenom istraživanju prvenstvo a posljedica takovog stava je njegovo udaljšivanje od tradicionalističke većine. Ovdje možda nije svišeno podvući dvije stvari: Ne radi se ništa o borbi dvaju crkvenih redova nego jednostavno o sukobu tradicionalne augustinijanske teologije, na svom vrhuncu, s novom strujom čiji je Toma začetnik. Drugo, što Weber posebno podvlači, je produbljivanje filozofskih i teoloških istraživanja uzrokovano baš tom različitošću pogleda. Kod Bonaventure i Tome se je radilo o stvarno plodnom dialogu velikana, osude i zabrane Tomine nauke su došle kasnije pod utjecajem Peckhama i drugih.

O. Congar u svom predgovoru spominje »sukob-dialog« i kaže da je Toma u jednom svom tekstu iz 1259. napisao zapravo deklaraciju u kojoj iznosi razloge svog prekida s augustinijanzmom. Eto tog teksta: »*Sic ergo patet falsam esse QUO RUMDAM sententiam qui dicebant nihil interesse ad fidei veritatem quid de creaturis quisque sentiret, dummodo circa Deum recte senti-*

*atur, ut AUGUSTINUS narrat in libro -de Origine Animae-: nam error circa creaturs redundat in falsam de Deo sententiam,...*« (*Contra Gentiles: L. II. cap. 3.*)

U pitanju je teorija spoznaje a onda i cijela antropologija. Kod Tome je naglasak stavljen na aktivnost i ne samo receptivnost intelekta, čovjek je po svojoj prirodi aktivni subjekt kadar spoznati istinu. Veličina čovjeka ne smanjuje slavu Stvoritelja, nego baš naprotiv omogućuje njeno očitovanje. Upoznavajući istinu o stvarima, čovjek upoznaje i sebe samoga i naslućuje Stvoritelja. U tom smislu možemo navesti i slijedeći tekst: »*Homo, qui per fidem in Deum ducitur sicut in ultimum finem, ex hoc quod ignorat naturas rerum, et per consequens gradum sui ordinis in universo, aliquibus creaturis se putat esse subiectum quibus superior est,...*« (*C. G. ibidem*)

Upravo zbog svog shvaćanja da se savršenstvo Stvoritelja očituje u savršenosti svemira, Toma prihvaća mnoge Dionizijeve postavke. Dionizije je platonovac, kao i Augustin, ali njegovo shvaćanje stvorenoga nije potpuno isto kao i Augustinovo, kod njega ima više prostora za aktivnost stvorenih bića koja, svako u svom redu, dolaze cilju po svom djelovanju. Tako, oslanjajući se na Aristotela i Dionizija, Toma stvara svoju originalnu sintezu čije značenje u povijesti teologije i ljudske misli općenito ne treba naglašavati. Važnost Weberova djela je i u tome što izričito ukazuje na činjenicu da je problematika Bonaventurina i Tomina dialoga još i danas, a možda pogotovo danas, aktualna.

Da bi dokazao postojanje dialoga, Weber uspoređuje tekstove jednog i drugog autora i to kronološkim redom. Da je dialog stvarno utjecao na razvoj misli vidi se po tome što Toma iza 1270. unosi korekcije u svoju antropologiju. Jasno je da u ovom kratkom prikazu ne možemo zahvatiti svu tu problematiku, dovoljno je ako smo pokazali koliko bi bilo korisno proučiti Weberovo djelo.

Kao zaključak svega mogli bi reći da su dialog i razilaženje između Bonaventure i Tome primjer kako

se ipak može naći zajednički jezik između onih koji traže nove putove i onih koje vodi oprez i želja da se sačuva bogato nasljeđe iz prošlosti. Iskreni dialog uvijek vodi obogaćivanju teologije i produbljivanju vjere.

Ivica Tomljenović O. P.

*Sanjek Franjo: LES »CHRETIENS BOSNIAQUES« ET LE MOUVEMENT CATHARE AU MOYEN AGE, Revue de l'histoire des religions, sv. CLXXXII (1972), 131—181.*

Srednjovjekovni katarsko-patarenski pokret, koji se sredinom XII stoljeća pojavljuje u južnoj Francuskoj, u zemljama uz Rajnu i na Apeninskom poluotoku, ima odjeka i na našoj obali. O toj problematici govori članak F. Sanjeka »Les chrétiens bosniaques et le mouvement cathare au Moyen Age«.

Autor prije svega govori o vjersko-reformističkom pokretu unutar zapadnog kršćanstva koji se protivio odveć institucionaliziranom Crkvi vezanoj uz feudalni poredak, traži povratak Crkvi apostolskih vremena i adaptaciju crkvenih institucija evanđeoskom životu u njegovoj izvornoj jednostavnosti.

Nakon toga govori se o pojavi katarske hereze na hrvatskom tlu kao i o crkvi »bosanskih krstjana«. F. Sanjek se u ovome bitno razlikuje od ostalih koji su obrađivali ovu problematiku. Spominje teoriju F. Račkoga prema kojoj postoji direktna veza između bugarskih bogumila i »bosanskih krstjana«. Jedni i drugi, prema Račkome, pripadaju neomanihejsko-dualističkom pokretu kao i francuski albigezi i talijanski katari. Rački, naime, tvrdi da su se bugarski i makedonski bogumili, protjerani koncem XII stoljeća iz Raške, nastanili u Bosni i bili su izvor bosanske hereze.

U pogledu tumačenja podrijetla hereze u Bosni autor se ne zaustavlja na tumačenju Račkoga i onih, koji su njegovo tumačenje uzeli kao polaznu točku svog znanstvenog rada. Prema Sanjeku dalmatinski trgovci, nakon što su u Carigradu upoznali dualističku nauku, osnivaju prve katarske zajednice na istočnoj obali Jadrana, u gradovima Splitu i Trogiru. Odatle su onda, prema svjedočanstvima papinskih

dokumenata i latinskih polemičkih spisa, išli prema unutrašnjosti jer su u Dalmaciji protiv njih bile pokrenute akcije. Tako se oni nastaniše u Bosni. Prema povjesnim izvorima katarska se hereza u Hrvatskoj najprije pojavljuje kao »Ecclesia Dalmatiae« (o čemu Sanjek raspravlja u članku »Le rassemblement hérétique de Saint-Felix-de-Caraman (1167) et les églises cathares au XII siècle«, Revue d'histoire ecclésiastique, sv. LXVIII (1972), 767—799), zatim kao »Ecclesia Slavoniae« (Salvo Burce, Montae iz Cremona itd.) i u drugoj polovici XIII st. kao »Crkva bosanska« (Anselmo iz Aleksandrije).

Dominikanac Anselmo iz Aleksandrije pojavu heretičkih dualista u Hrvatskoj stavlja između 1147 i 1167. godine.

Sinoda dalmatinskih crkvenih premeta 1. svibnja 1185. osuđuje sve hereetike i njihove suradnike koji se bore protiv rimske crkve.

6. svibnja 1198. hrvatski ban Andrija vraća zadarskim benediktincima posjed Suhovara, koji im je bio oduzet od »pseudo-kršćana«.

Dvije godine kasnije splitski nadbiskup Bernard protjerao je iz Splita i Trogira patarenske hereetike, a bosanski ih je ban Kulin veoma srdačno primio. Papa Inocent III optužuje Kulina bana ne samo radi toga što je primio protjerane hereetike nego i zbog toga što ih cijeni više nego li same kršćane nazivajući ih »kršćanima par excellence«.

Dukljanski knez Vukan obavještava u isto vrijeme papu da je u Bosni prisutna hereza i da su hereetici zaveli bana Kulina, njegovu obitelj i više od deset tisuća kršćana. Inocent III je 11. listopada 1200. godine zatražio od hrvatsko-ugarskog kralja Emerika da poduzme potrebne korake protiv svog vazala Kulina i da eksproprijira heretička imanja. Ban Kulin posredstvom dubrovačkog nadbiskupa moli papu da pošalje svog predstavnika koji bi ispitao vjersko stanje u Bosni.

Ali pothvatio papa Inocenta III, Honorija III, Grgura IX, kao i križarski pohodi hrvatsko-ugarskih kraljeva, nisu donijeli željenih rezultata, a narod pod utjecajem bosanskih heretika sve više napušta sakramentalnu praksu Crkve.